

لزوم ارزیابی دستاوردهای توسعه آموزش پزشکی تخصصی/فوق تخصصی ایران؛ آسیب شناسی نظام برنامه‌ریزی و اتخاذ راهبردهای کلان آینده مبتنی بر آینده‌پژوهی

شیما طباطبایی^۱، ناصر سیم فروش، سید امیر محسن ضیایی

چکیده:

در این تحقیق کاربردی ملی، وضعیت موجود و دستاوردهای توسعه آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی در جمهوری اسلامی ایران در دهه‌های گذشته ارزیابی شد. سپس به بررسی اهمیت این شواهد در برنامه‌ریزی‌های آینده و اتخاذ راهبردهای کلان توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی مبتنی بر الگوهای آینده‌پژوهی پرداخته شد. در طول دهه‌های گذشته تعداد دانشگاه‌های علوم پزشکی و تعداد اعضای هیئت علمی دانشگاه‌های علوم پزشکی چند برابر شده است. آموزش پزشکی در طول سه دهه گذشته روند رشد صعودی داشته است و هر ساله هم رشته‌های تخصصی و فوق تخصصی متنوع‌تر شده و هم دستیارن پذیرش شده افزایش داشته‌اند. هم اکنون در برنامه‌های آموزشی رشته‌ی علوم پزشکی ۲۸ رشته تخصصی بالینی، ۲۷ رشته فوق تخصصی، ۵۰ رشته فلوشیپ و ۲۲۰ رشته تحصیلات تکمیلی و در مجموع بالغ بر ۳۳۰ برنامه آموزشی وجود دارد. رشد علمی کشور و تعداد مقالات چاپ شده در بخش پزشکی و گسترش درمان‌های تخصصی و فوق تخصصی در سه دهه گذشته چشم گیر بوده است. همچنین مطابق با آخرین پیشرفت‌های علمی دنیا کریکولوم‌ها به روزرسانی شده اند. نظام آموزش پزشکی پاسخگو به نیازها یکی از راهبردهای اساسی وزارت بهداشت در حوزه آموزشی با هدف تحول در نظام آموزش پزشکی است. آینده‌پژوهی در زمینه توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی گامی موثر در توسعه عدالت آموزشی و توسعه عدالت در دسترسی به خدمات پزشکی و بومی سازی آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی است.

واژه های کلیدی: آموزش پزشکی، آموزش تخصصی، آموزش فوق تخصصی، برنامه‌ریزی، توسعه هدفمند، وضعیت موجود، آینده

پژوهی.

^۱ دکترای تخصصی آموزش پزشکی - دانشگاه علوم پزشکی شهید بهشتی. تهران. ایران (نویسنده مسئول): shtatababai@yahoo.com

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

۱- مقدمه :

آموزش به عنوان موثرترین ابزار راهبردی به منظور مقابله با چالش های توسعه در سطح بین المللی مورد توافق عمومی است. نظام آموزش عالی به عنوان یکی از ارکان عمده آموزش و از جمله عوامل موثر در به کارگیری منابع به ویژه منابع انسانی به منظور مقابله خردمندانانه و آگاهانه با چالش های مطرح دنیای امروز بوده و نقش حیاتی در تحقق سیاستهای توسعه پایدار ایفا می کند.

آموزش علوم پزشکی به سبب نیاز به عرصه های متنوع یادگیری درگستره وسیع شکل گیری مسایل مرتبط با سلامت و بیماری مردم، نسبت به سایر آموزش ها از ویژگی خاصی برخوردار است و تربیت هزاران نیروی متخصص در سطوح مختلف علوم پزشکی در قرن بیستم، موفقیت عمده ای به شمار می رود.

هر چند ضرورت گسترش آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصص بالینی پزشکی بر اساس آرمان ها و اهداف همواره مورد توجه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بوده است و سبب بهبود مراقبتهای سلامت جامعه می گردد، لیکن توسعه برنامه های تخصصی، فوق تخصصی پزشکی باید بر اساس ارزیابی وضعیت موجود و آسیب شناسی گذشته به منظور اتخاذ راهبردهای کلان با رویکرد آینده پژوهی و هدفمند باشد.

به طور کلی هدف از آینده پژوهی در زمینه توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی عبارت از برنامه ریزی برای گسترش و سازماندهی مجدد مراکز آموزش پزشکی بر اساس اسناد بالادستی (از جمله آرمانهای نظام و سند چشم انداز و نقشه جامع سلامت کشور) و توسعه جغرافیایی آموزش سلامت کشور با توجه به مزیت های نسبی رشته های تخصصی و فوق تخصصی و نیاز کشور به تربیت نیروی متخصص بالینی پزشکی ماهر و متعهد، می باشد.

اتخاذ راهبردهای کلان برای توسعه آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی، مستلزم شناخت دقیق و علمی وضعیت موجود توسعه رشد کمی آموزش تخصصی و فوق تخصصی، شناسایی مزیت نسبی و برآورد نیازهای خرد و کلان کشور به نیروی متخصص در حوزه های مختلف است.

۲- روش بررسی:

این مطالعه کاربردی در سال ۱۳۹۱-۱۳۹۲ انجام شد است. در این مطالعه جامع به بررسی پیشرفتهای آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی کشور در جمهوری اسلامی ایران پرداخته می شود. جهت گرد آوری داده های مستند سازی توسعه کمی آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی در ۳۵ سال گذشته، جمع آوری اسناد دقیق و شواهد موجود ودست اول، در ۳ مرحله صورت پذیرفت. مرحله نخست؛ با مراجعه به دبیرخانه شورای آموزش پزشکی و تخصصی، به عنوان متولی آموزش تخصصی و فوق تخصصی بالینی پزشکی در کشور، انجام شد. مرحله دوم با مراجعه به سازمان نظام پزشکی (جهت کسب اطلاعات مربوط به متخصصان و فوق متخصصان کشور)؛ و سومین مرحله نیز مکاتبه مستقیم با مراکز آموزشی مجری دوره های تکمیلی تخصصی (جهت تعیین فارغ التحصیلان دوره های مذکور) و مقایسه با آمار دبیرخانه شورای آموزش پزشکی و تخصصی از پذیرش دوره های فلوشیپ انجام شد. بدین ترتیب با استفاده از منابع اطلاعاتی متعدد و مقایسه اطلاعات دقیق، محققین به مرور جامع و دقیق روند

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

رشد کمی رشته های تخصصی و فوق تخصصی در کشور پرداختند. دستاوردهای کیفی آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی با مطالعه مروری و جامع گزارشهای وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بررسی شد.

۳- دستاوردهای آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی کشور در جمهوری اسلامی ایران

ادغام عرصه درمان و آموزش پزشکی

سال ۱۳۶۴ با ادغام دانشگاه های علوم پزشکی با وزارت بهداری تشکیلات جدیدی به نام وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی تاسیس گردید. اهداف اصلی این ادغام و ایجاد مدیریت واحد در امور بهداشت و درمان و آموزش پزشکی در جهت استفاده از تمامی امکانات وزارت بهداری جهت گسترش امر آموزش پزشکی و ارتقای سطح علمی موسسات آموزشی بود. این ادغام در پاسخ به دو نیاز مهم یعنی ابتدا/پاسخ به نیاز سلامت جامعه و دوم حرکت علمی به عنوان سنگ بنای توسعه کشور صورت پذیرفت. (۷) از آن پس پیشرفت های شایانی در آموزش پزشکی سطوح تخصصی و فوق تخصصی صورت پذیرفته است

رشد تعداد دانشگاه ها و دوره های آموزش دستیار تخصصی و فوق تخصصی بالینی کشور

افزایش تعداد دانشگاه های علوم پزشکی به منظور آموزش پزشکان در دوره های آموزش تخصصی و فوق تخصصی در دهه ۶۰ آغاز شد. تعداد دانشگاه های علوم پزشکی از ۱۳ دانشگاه در سال ۱۳۵۷ به ۱ و ۵۰ دانشگاه در سال ۱۳۹۰ رسید. هم اکنون در برنامه های آموزشی رشته های علوم پزشکی ۲۸ رشته تخصصی بالینی، ۲۷ رشته فوق تخصصی، ۵۰ رشته فلوشیپ و ۲۲۰ رشته تحصیلات تکمیلی و در مجموع بالغ بر ۳۳۰ برنامه آموزشی وجود دارد.

تدوین برنامه های آموزشی تخصصی و فوق تخصصی

در حال حاضر در تمام گروه های آموزشی تخصصی، فوق تخصصی و دوره های تکمیلی تخصصی (فلوشیپ) کریکولوم و برنامه درسی توسط کمیسیون های تدوین و برنامه ریزی آموزشی تدوین شده است که به تصویب شورای آموزش پزشکی و تخصصی وزارت بهداشت رسیده اند.

روند رشد تعداد پذیرفته شدگان در آزمون های پذیرش دستیار تخصصی بالینی کشور

تعداد پذیرش سالانه دوره های تخصصی از ۴۰۰ نفر در سال ۱۳۵۷ به بیش از ۲۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۲ رسید.

روند رشد تعداد پذیرفته شدگان در آزمون های پذیرش فوق تخصصی بالینی کشور

تعداد پذیرش سالانه دوره های فوق تخصصی در طول سه دهه گذشته روند رشد صعودی داشته است و به بیش از ۲۵۰ نفر رسیده است

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

گسترش درمانهای تخصصی و فوق تخصصی

با توسعه ۲۸ رشته تخصصی و ایجاد ۲۴ رشته فوق تخصصی ، هم در بعد کمی و هم کیفی گام های ارزنده ای به طرف خودکفایی کامل در رشته های مختلف پزشکی برداشته شد ، به طوری که کشور از اعزام بیمار به خارج از کشور بی نیاز شده است ، بلکه حتی این امکان وجود دارد که پزشکان ما برای ارائه خدمات به سایر کشورها اعزام شوند. امروزه پیچیده ترین کارهای تشخیصی ، درمانی و جراحی و از جمله انواع مختلف جراحی پیوند اعضای با نتایج رضایت بخش در کشور انجام می شود.

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

جدول ۱- دستاوردهای آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی کشور در جمهوری اسلامی ایران
ادغام عرصه درمان و آموزش پزشکی :
رشد تعداد دانشگاه ها
رشد دوره های آموزش دستیار تخصصی و فوق تخصصی بالینی کشور
تدوین برنامه های آموزشی تخصصی و فوق تخصص
رشد تعداد پذیرفته شدگان سالیانه در آزمون های پذیرش دستیاری تخصصی بالینی کشور
رشد تعداد پزشکان و نیروی انسانی متخصص بالینی کشور
رشد تعداد پذیرفته شدگان در آزمون های پذیرش دستیاری فوق تخصصی بالینی کشور
رشد تعداد پزشکان و نیروی انسانی فوق تخصص بالینی کشور
توسعه ارائه خدمات تخصصی و فوق تخصصی
گسترش درمانهای تخصصی و فوق تخصصی
ارتقای کیفیت آموزش پزشکی
رشد تعداد اعضای هیئت علمی دانشگاه های علوم پزشکی کشور
رشد مراکز تحقیقاتی دانشگاه های علوم پزشکی کشور
رشد علمی کشور در بخش پزشکی بالینی

۴- بحث

هر چند ضرورت گسترش آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصص بالینی پزشکی بر اساس آرمان‌ها و اهداف همواره مورد توجه وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی بوده است، لیکن افزایش مداوم ظرفیت آموزش پزشکی کشور در ۳۵ سال گذشته و نیاز کشور به تربیت نیروی متخصص و فوق تخصص برای برآورده سازی نیازهای سلامت جامعه و دستیابی به اهداف والای چشم انداز ۱۴۰۴، ضرورت توجه بیشتر به توسعه هدفمند مبتنی بر نیازهای جامعه را نشان می‌دهد.

همچنین با توجه به تغییر سیمای بیماری‌ها در کشور و در مناطق مختلف جغرافیایی و همچنین تغییر الگوی بیماری‌های عفونی به بیماری‌های غیرواگیر، لازم است برای پاسخگویی نظام سلامت به نیازهای جامعه در آینده نزدیک تمامی واحدهای درسی بازنگری گردند و لذا یکی از اجزای ارتقای آموزش پزشکی تغییر محتوای درسی در دانشگاه‌ها خواهد بود. علاوه بر روز آمد نمودن کریکولوم‌های پزشکی و کارآمدسازی برنامه‌ها تخصصی و فوق تخصص؛ برخی رشته‌ها مقاطع جدید نیز باید ایجاد شوند. لازم است همزمان با محدود نمودن توسعه کمی برخی رشته‌های تخصصی و فوق تخصصی پزشکی، برخی رشته‌های جدید توسعه پیدا کنند به همین دلیل باید با آینده نگاری؛ نقشه‌ای برای رشته‌های مورد نیاز طراحی گردد. در حال حاضر برای ارتقای کیفیت آموزش پزشکی سند راهبردی توسعه جغرافیایی آموزش سلامت کشور تدوین شده است و در این سند راهبردی توسعه رشته و مقاطع تحصیلی مورد نیاز تا سال ۱۴۰۴ مشخص شده است. در این سند مأموریت دانشگاه‌های علوم پزشکی، حد توسعه مراکز آموزش سلامت و سطح بندی آموزش پزشکی تعیین و کشور به قطب‌های نظام سلامت تقسیم بندی شده است. مشخص می‌شود که در کجا و براساس چه اصلی باید مرکز آموزش سلامت تاسیس شود. بر اساس این برنامه راهبردی توسعه کمی آموزش پزشکی با آهنگ کند و همچنین هدفمند و با فراهم شدن زیرساخت‌ها و منابع اتفاق خواهد افتاد. ارتقای کیفی آموزش پزشکی هدف اصلی سند آمایش سرزمین است، زیرا هرچه آموزش پزشکی به خصوص در بخش‌های تخصصی و فوق تخصصی قوی‌تر و نیروی‌های ارائه‌کننده خدمت توانمندتر و کارآمد باشند ارتقا یابد، هزینه‌های سلامت کاهش خواهد یافت. اجرای منسجم و مطلوب آینده پژوهی در زمینه آینده آموزش تخصصی و فوق تخصصی و روندهای موثر بر این آموزش و همچنین تقاضاهای دریافت خدمات تخصصی در آینده، می‌تواند جایگاه متخصصین و فوق متخصصین را شفاف نماید.

بدینوسیله می‌توان تخمین مناسب‌تری را برای تعداد مورد نیاز متخصصین در هر منطقه جغرافیایی در کشور را ارائه نمود. البته برآورد نیروی انسانی مورد نیاز کار دشواری است زیرا عواملی مختلفی مانند سیاست‌گذاری‌ها؛ عوامل اقتصادی و اجتماعی و میزان اعتبار ضریب دسترسی تغییر بار بیماری‌ها- و سن جمعیت در آن دخالت دارند.

تعیین الگوی ملی ایرانی پیشرفت و توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی، نیازمند و مشارکت دادن گستره وسیعی از خبرگان آموزش علوم پزشکی در حوزه‌های تخصصی و فوق تخصصی و بررسی دقیق توانمندی‌ها آموزشی کشور در هر بخش است و در صورت اجرا می‌تواند تاثیر عمده‌ای در بهبود توسعه کیفی آموزش علوم پزشکی نیز داشته باشد.

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی‌ام و سی‌ویکم اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۴

در طراحی الگوی ملی ایرانی پیشرفت و توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی، تربیت دستیاران بر اساس روندهای کلان موثر بر تقاضای آینده برای دریافت خدمات تخصصی و فوق تخصصی، با در نظر گرفتن رشد جمعیت و تغییر بافتار جمعیت در کشور، توسعه اقتصادی و رشد تکنولوژی و همچنین افزایشی نوع بیماری‌ها در کشور و همچنین در نظر داشتن ارزشهای جامعه ایران است.

توجه به اسناد بالادستی از جمله سند چشم‌انداز و نقشه علمی کشور، بازبینی کوریکولوم‌های آموزشی طی ۵ سال آینده بر اساس قانون، توجه به اخلاق پزشکی، پرورش پزشک خانواده برای آینده نظام سلامت، برآورد نیروی انسانی و مطالعه در این خصوص، اصلاح روند کاهشی و افزایشی تربیت نیروی متخصص، توجه به توسعه رشته‌های بین‌رشته‌ای، جلوگیری از ریز کردن بیش از حد تخصص‌ها که موجب اتلاف منابع و خدشه در روند تربیت نیروی انسانی می‌شود، توسعه ارتباطات بین‌المللی در بخش آموزش پزشکی، تجمع بیمارستان‌های آموزشی در شرایطی که منابع محدود هستند، جلوگیری از توزیع ناعادلانه نیروی انسانی و بومی سازی آموزش پزشکی برای تربیت نیروی ماندگار در مناطق دور دست و محروم بخش دیگری از برنامه‌های آینده معاونت آموزشی است.

آینده پژوهی در آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی با هدف شناخت دقیق و علمی وضعیت موجود توسعه رشد کمی آموزش تخصصی و فوق تخصصی، شناسایی مزیت نسبی و برآورد نیازهای خرد و کلان کشور به نیروی متخصص و توسعه جغرافیایی آموزش در حوزه‌های مختلف سلامت به منظور ارائه الگوی ایده آل توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی در کشور صورت می‌پذیرد.

۵- نتیجه گیری

در بحث توسعه کمی پیشرفت‌های آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی چشمگیر بوده است، ولی آنچه ضروری است توجه به ارتقای کیفیت آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی است. خوشبختانه دیگر در کشور نیاز فوری به توسعه کمی آموزش پزشکی نداریم و فرصت پرداختن به ارتقای کیفیت آموزش پزشکی فراهم شده است. آنچه اهمیت دارد این نکته است که توسعه دانشکده‌های علوم پزشکی باید هدفمند و بر اساس نیاز سنجی صورت پذیرد. البته توجه به تربیت بومی دانشجویان علوم پزشکی برای رفع کمبود متخصص در مناطق دوردست و محروم را مورد تاکید سیاست‌گذاران آموزش پزشکی تخصصی کشور است. فلسفه توسعه آموزش پزشکی در وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، ارتقای ارائه خدمات سلامت به جامعه است. بنابراین هدفمند کردن توسعه در این خصوص از اهم برنامه‌های آینده آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی کشور خواهد بود. ارزیابی رشد و توسعه آموزش علوم پزشکی در کشور با جمع‌آوری و تحلیل دستاوردهای ملی، منطقه‌ای آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی، و آینده‌نگاری در خصوص جهت‌گیری‌ها، تغییر و تحولات آینده نظام ارائه خدمات بهداشتی و درمانی به ویژه در شهرهای بزرگ را فراهم نموده است.

در طراحی الگوی اسلامی ایرانی توسعه هدفمند آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی، توجه به ارکان اصلی آموزش یعنی دانشجو، استاد، فضای فیزیکی و امکانات و فرآیندها و همچنین توجه به ارزشهای جامعه ضروری است. به روز شدن فرآیندها،

چهارمین کنفرانس الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت؛ پیشرفت ایران؛ گذشته، حال، آینده؛ سی ام و سی و یکم اردیبهشت ماه ۱۳۹۴

برگزاری مناسب تر و علمی تر آزمون ها، انتخاب درست اعضای هیأت علمی، توجه بیشتر به اعتباربخشی ها سبب ، غنی شدن آموزش پزشکی تخصصی و فوق تخصصی بر اساس الگوی ایده آل ملی می گردد ..

1. Azizi,F . Medical Education: Challenges and Prospects . Ministry of Helath and Medical Education ,Deputy of Education. 2003(persian Book)
2. Marandi A, Azizi F, Jamshidi,Larigani .,Health in Republic of IRAN , Academy Of Medical Science of the IR Iran , tehran ,2011(persian)
3. Simforoosh N., Separate medical education from the context of healthcare: cutting off the medical arm and is a irreparable harm , Sepid medical journal . no.243. 2011(persian)
4. Simforoosh N., Tabatabai Shima. ,Ziaee S.A.M, Achievements in Postgraduate Urologic Education in Iran: A Quantitative Study.(ISI); OCT. 2013,Vol.10,No.4.(1119-1125) <http://www.urologyjournal.org/index.php/uj/article/view/2262>
5. Nasser Simforoosh, Amirmohsen Ziaee., Shima Tabatabai.,[BOOK]:Clinical Postgraduate Medical Education quantitative achievements in Islamic Republic of IRAN over the past 34 years. National Project report for Academy Of Medical Science of the IR Iran. Tehran: 2015.(Persian)
6. Simforoosh N, Ziaee SAM, Tabatabai SH. Growth trends in medical specialists' Education in Iran; 1979 – 2013. Arch Iran Med. 2014; 17(11):771 – 775. .(ISI)
7. Shima Tabatabai*, Seyed Amir Mohsen Ziaee ,Trends in postgraduate medical education in Iran-- From Health Services Research: Evidence-based practice . <http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4122917/>
8. Essential Science Indicators [Online] 2011.. Data were obtained from: <http://esi.webofknowledge.com/home.cgi>.
9. Ziaee ,SAM . LECTURE: review the strategic geographical expansion Document of health education in Iran ,Council meeting of foresight and health theorizing Academy of Medical Sciences -2012 .(persian)